

Roman MURAWSKI SDB
(Warszawa)

KAROLIŃSKIE *ORDO DE CATECHIZANDIS RUDIBUS*

Dokument pochodzi z czasów Karola Wielkiego (742/3-814) i wpisuje się we wdrażany przez niego program reformy życia religijnego i umysłowego. Przemiany, jakie w tej dziedzinie wówczas się dokonały, były wyrazem prowadzonej przez Karola Wielkiego polityki kulturalnej, wspierającej się na specyficznym rozumianym pojęciu władzy – sprawowanej według „normy słusznego postępowania” (*norma rectitudinis*), której sformułowanie przypisuje się jego najbliższemu doradcy, Alkuinowi. Wyrażała ją następująca zasada postępowania: zło należy naprawiać, korygować, a dobro utwierdzać, rozwijać i rozszerzać (*prava corrigere, recta corroborare*)¹. Wprowadzany w ten sposób przez Karola program reformy stanowił „wyjątkowo ambitną i oryginalną próbę uporządkowania całokształtu stosunków i naprawienia wszelkiego rodzaju wypaczeń, w imię nawrotu do pierwotnego, starożytnego chrześcijaństwa”².

W tak ujętej koncepcji władzy, nie tylko sam władca powinien dawać przykład cnotliwego, chrześcijańskiego życia, lecz odpowiadał także za prowadzenie poddanych mu ludzi do Boga; wkraczał więc bardzo głęboko w sferę życia religijnego i kościelnego. Karol Wielki prezentował się jednocześnie jako król i kapłan – *rex et sacerdos*. W najważniejszym dokumencie – *Admonitio generalis*, w którym przedstawił program odnowy życia religijnego w państwie, nazwał siebie królem i rządcą-przewodnikiem królestwa Franków (*rex et rector regni Francorum*), oraz pobożnym obrońcą i pokornym wspomocznikiem Kościoła (*devotus sanctae ecclesiae defensor humilisque adiutor*)³. Zdaniem W. Fałkowskiego, wyraża się w tym stwierdzeniu „wizja panowania oraz miejsca i roli władcy w realizacji planów Bożych”, według której „miesz-

¹ Por. A. Angenendt, *Das Frühmittelalter. Die abendländische Christenheit vom 400 bis 900*, Stuttgart Berlin – Köln 1990, 304.

² J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie w tworzącej się Europie*, Poznań 2003, 38; tenże, *Chrześcijaństwo i historia. Wokół nurtów reformy chrześcijańskiej VIII-XXw.*, Kraków 1990, 44-62.

³ *Admonitio generalis*, w: *Monumenta Germaniae Historica* (= MGH). Legum sectio II: *Capitularia Regum Francorum*, I, Hannoverae 1883, 53; zob. także W. Fałkowski, *Admonitio generalis Karola Wielkiego – zapowiedź tworzenia państwa idealnego*, w: *Ludzie – Kościół – wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej*, Warszawa 2001, 419-428; Angenendt, *Das Frühmittelalter*, s. 304.

kańcy królestwa są zarazem poddanymi Stwórcy, jak i swojego króla⁷⁴. Dlatego troszczył się, żeby wszyscy wyznawali tę samą wiarę, zwalczał herezje, inicjował misję wśród pogan, dbał o poprawne sprawowanie kultu Bożego (liturgii) itp. Jego doradcy (Alkuin) w piśmie skierowanym do papieża Leona III (795-816) ujęli ten podział ról między królem i papieżem następująco: obowiązkiem króla jest bronić Kościoła przed zewnętrznymi i wewnętrznymi wrogami oraz umacniać w wierze poddanych, do zadań zaś papieża należy – na wzór starotestamentowych królów Dawida i Salomona – wznosić ręce do Boga i prosić o zwycięstwo⁵.

Przyjmując na siebie obowiązek doprowadzenia podległego mu ludu do wiecznego zbawienia, Karol Wielki musiał zatroszczyć się o to, aby poddanym zapewnić poznanie wiary chrześcijańskiej oraz skłonić ich do wyrzeczenia się pogańskich wierzeń i zabobonów. Należało więc prosty lud uczyć religii chrześcijańskiej, a pogańskim ludom w nowo podbitych krajach – głosić Ewangelię.

Na obrzeżach królestwa karolińskiego (poza Renem) zamieszkiwały ludy pogańskie. Już w epoce merowińskiej biskupi i mnisi usiłowali ewangelizować te tereny. Udana misja Bonifacego, apostoła Germanii, zachęcała do kontynuowania tego dzieła. W dzieło misyjne zaczęli więc angażować się władcy, bo faktycznie często podbój pociągał za sobą również i nawrócenie. Do wypełnienia tego zadania czuł się szczególnie powołany i namaszczony, król Karol Wielki, a czynił to często – trzeba jasno powiedzieć – brutalnie. Taki przebieg miały trwające blisko trzydzieści lat krwawe próby podbicia i schrystianizowania Sasów, a potem Awarów⁶. Przed tą szybką i przymusową chrystianizacją, która przynosiła tylko pozorne owoce, ostrzegali jego doradcy, między innymi Alkuin (730-804). Na dwie sprawy zwracano przy tym szczególniejszą uwagę: aby siłą nie zmuszać do przyjmowania chrztu, i żeby tym, którzy pragną go przyjąć, przekazać jakieś minimum pouczenia w wierze⁷. Najlepiej oddaje to misyjne i duszpasterskie zatroskanie następująca wypowiedź Alkuina w liście do Arkariusza Megenfrida z 796 roku:

„Albowiem nasz Pan, Jezus Chrystus [...] nakazał swoim apostołom: «Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem». Najpierw należy pouczyć w wierze, a dopiero potem można udzielić chrztu;

⁴ Fałkowski, *Admonitio generalis*, s. 421 i 420.

⁵ Por. Angenendt, *Das Frühmittelalter*, s. 304; zob. także J. Kłoczowski, *Europa. Chrześcijańskie korzenie*, Warszawa 2004, 33-34.

⁶ Por. P. Riché, *Chrześcijaństwo na karolińskim Zachodzie*, w: *Historia chrześcijaństwa*, t. 4: *Biskupi, mnisi i cesarze*, red. G. Dagron – P. Riché – A. Vauchez, tłum. A. Kuryś, Warszawa 1999, 578-581.

⁷ Por. Angenendt, *Das Frühmittelalter*, s. 426; tenże, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Düsseldorf 1997, 469-470.

wreszcie należy im przekazać ewangeliczne przykazania. Jeśli spośród tych trzech rzeczy brakuje jednej, nie może słuchacz zmierzać do osiągnięcia zbawienia swojej duszy. Wiara jest bowiem, jak mówi Augustyn, działaniem wolnym, nie wymuszonym. Do wiary może być człowiek pociągnięty, ale nie może zostać przymuszony. Można wprawdzie przymusić do chrztu, ale to wierze nic nie daje. [...] Człowiek w wieku dojrzałym sam za siebie musi odpowiadać, w co chce wierzyć i czego pragnąć. Jeśli więc w sposób zakłamany wyznaje swą wiarę, nie będzie on mógł w prawdzie osiągnąć zbawienia”⁸.

W praktykę inicjacyjną tego okresu pozwala nieco głębiej wniknąć dokument zatytułowany *Ordo de catechizandis rudibus*⁹. Jego genezy należy szukać w liście Alkuina z 796 roku¹⁰, adresowanym do Karola Wielkiego, w którym – po nieudanej misji wśród Sasów – zaproponował władcy nową formę ewangelizacji Awarów¹¹. Przypominając rozczarowania, jakich działalność ewangelizacyjna doznała w Saksonii, ostrzega przed podejmowaniem zbyt szybkich i gwałtownych działań. Misjonarze posyłani do Awarów winni być pobożni, prawi w obyczajach, wykształceni w wierze, przeniknięci duchem ewangelicznym. Najpierw trzeba ich nauczać, a potem chrzcić, albowiem na nic się zda, jeśli zostaną poddani obmyciu chrzcielnemu, a nie będzie im przekazana znajomość wiary katolickiej. Pod koniec listu, odwołując się do dzieła św. Augustyna *De catechizandis rudibus*, podaje, jakie pouczenie w prawdach wiary winni oni otrzymać przed chrztem.

„W nauczaniu człowieka dorosłego winno się postępować, myślę, dokładnie według tego porządku (*ordo*), jaki ustanowił św. Augustyn w książce, której nadał tytuł *De catechizandis rudibus*. Najpierw (*primo*) należy pouczyć o nieśmiertelności duszy, o życiu przyszłym, o nagrodzie dla dobrych i karze dla złych, o życiu wiecznym tak dla jednych, jak i drugich. Następnie (*postea*), za jakie grzechy i zbrodnie cierpieć będą wieczną karę z diabłem, a za jakie dobre czyny cieszyć się będą wieczną chwałą z Chrystusem. Wreszcie (*deinde*) należy dokładnie wyłożyć wiarę w Trójcę Świętą i wyjaśnić wydarzenie przyjścia Syna Bożego Jezusa Chrystusa na ziemię dla zbawienia rodzaju ludzkiego: tajemnicę Jego męki, prawdę o Jego zmartwychwstaniu i chwalebny wniebowstąpieniu, o Jego powtórnym przyjściu by sądzić wszystkie narody, o zmartwychwstaniu naszych ciał i wiecznej karze dla złych, a na-

⁸ Alcuinus, *Epistula* 111, MGHEp IV 160, tłum. własne autora artykułu.

⁹ Tekst (łaciński) dokumentu i jego omówienie zob. J.P. Bouhot, *Alcuin et le „De catechizandis rudibus” de Saint Augustin*, RechAug 15 (1980) 176-240 (wstęp, s. 176-204, tekst s. 205-230, komentarz s. 230-240).

¹⁰ Por. Alcuinus, *Epistula* 110 (Ad Carolum), MGHEp IV 156-159.

¹¹ Awarowie, ludy pochodzące z Azji, zamieszkujące dolinę Dunaju, siały postrach w całej Europie Środkowej. Karol Wielki przeciw nim odbył kilka wypraw (w 791 i 795 roku), a towarzyszący żołnierzom misjonarze podjęli się ich ewangelizacji.

grodzie dla dobrych. [...] Tak umocniony w wierze i przygotowany człowiek, może przyjąć chrzest¹².

List ten był wysłany nie tylko do Karola Wielkiego. W tymże samym roku (796), arcybiskup Salzburga, Arno, który z ramienia króla był odpowiedzialny za misję wśród Awarów, zwrócił się do Alkuina z prośbą o podanie wskazań, dotyczących ewangelizacji pogan, a ten w odpowiedzi posłał mu kopię swego listu adresowanego do króla¹³. Otóż ten właśnie list, wysłany zarówno do króla, jak i do biskupa Arno, dostarczył nieznanemu autorowi (redaktorowi) ram i planu dla zredagowania *Ordo de catechizandis rudibus*. Dokument ten powstał w otoczeniu biskupa Arno około 800 roku, a jego treść jest nam znana z manuskryptu z Rouen (XI wiek). Później, około roku 812, po ogłoszeniu przez Karola Wielkiego kwestionariusza, dotyczącego sposobu sprawowania chrztu¹⁴, powstały jeszcze dwie inne redakcje tego samego dokumentu, uwzględniające postawione przez króla pytania. Mimo że nie zachowały się oryginalne teksty, możemy ich treść poznać z późniejszych manuskryptów: oprócz wspomnianego wyżej rękopisu z Rouen, także z manuskryptu wiedeńskiego (X wiek) i monachijskiego (IX wiek)¹⁵. Spróbujmy zatem bliżej przyjrzeć się inicjacji chrześcijańskiej dorosłych według *Ordo* z manuskryptu z Rouen¹⁶.

Użyte w tytule słowo *Ordo* wskazuje na to, że jest ono rodzajem przewodnika zawierającego wytyczne do nauczania dorosłych przed przyjęciem chrztu; nie podaje gotowych katechez, lecz odpowiednie wskazania, według których należy postępować. Chociaż tytuł dokumentu został zapożyczony z traktatu św. Augustyna *De catechizandis rudibus*, różni się jednak zasadniczo od swe-

¹² Alcuinus, *Epistula* 110, MGHEp IV 158-159, przekład autora, choć korzystałem także z przekładu francuskiego J.P. Bouhot (*Alcuin et le „De catechizandis rudibus”*, s. 192-193).

¹³ Krótko potem posłał mu inny, odrębny i dość obszerny list, w którym przedstawił nową metodę ewangelizowania pogan, zwracając szczególną uwagę na znaczenie katechizacji dorosłych przed udzieleniem chrztu, por. cytowana wyżej *Epistula* 111.

¹⁴ Około 812 r., już pod koniec swego panowania, Karol Wielki rozesłał do arcybiskupów swego królestwa kwestionariusz dotyczący sposobu, w jaki kapłani przygotowują kandydatów do chrztu, sprawują i wyjaśniają go wiernym. Pytania dotyczyły najdrobniejszych szczegółów: katechumenatu i skrutyniów, wyznania i treści symbolu wiary, wyrzeczenia się szatana i egzorcyzmów, podania soli i namaszczenia olejem, namaszczenia świętym krzyżem, nałożenia białej szaty, samego obrzędu chrztu, uczestnictwa w pochrzcielnej Eucharystii. Można na podstawie tej ankiety nie tylko poznać, jak przebiegała w owych czasach inicjacja chrześcijańska, lecz także dostrzec występujące w niej braki i zaniedbania. Kilka odpowiedzi zachowało się do naszych czasów, por. *Amalarii Epistola ad Carolum Magnum Imperatorem. De ceremoniis baptismi*, PL 99, 887-902; *Teodulfi Aurelianensis Episcopi De ordine baptismi ad Magnum Senonensem Liber*, PL 1105, 223-240; *Leidradi Liber de sacramento baptismi ad Carolum Magnum Imperatorem*, PL 99, 853-872; zob. także R. Pokorny, *Zur Taufumfrage Karls des Grossen*, „Archiv für Liturgiewissenschaft” 26 (1984) 166-173; Angenendt, *Das Frühmittelalter*, s. 330.

¹⁵ Por. Bouhot, *Alcuin et le „De catechizandis rudibus”*, s. 191-204.

¹⁶ Opieram się na cytowanym wyżej artykule J.P. Bouhot, s. 230-238.

go pierwowzoru. Augustyn przedstawił w swym dziele tylko początkowy etap inicjacji chrześcijańskiej dorosłych (*rudes* według Augustyna są tymi, którzy stawiają pierwsze kroki na drodze wiary)¹⁷, natomiast nowe *Ordo* obejmuje cały proces, a więc wszystko, co ma związek ze chrztem. Ponadto, żeby nadać swemu dziełu odpowiednią powagę, autor podparł się pismami najbardziej znanych Ojców Kościoła, cytując dosłownie wybrane ich fragmenty. Chciał w ten sposób pokazać, że przedstawiony przez niego porządek chrzcielny jest zgodny z dotychczasową tradycją Kościoła i stanowi jej wierną kontynuację. Uprzywilejowane miejsce, jak się można domyślać, zajmuje św. Augustyn. Karolińskie *Ordo* stanowi więc zbiór, kompilację różnych tekstów biblijnych i patrystycznych, które łączy jeden wspólny temat: chrzest. Zdaniem J.P. Bouhot można ten dokument podzielić na cztery części lub sekcje.

Pierwsza część *Ordo* (1-13) zawiera obszernie wprowadzenie: ukazuje potrzebę pouczenia katechumenów i podaje ogólną charakterystykę procesu inicjacji chrześcijańskiej. Redaktor *Ordo* wydobywa najpierw pewne myśli z listu Alkuina do Karola Wielkiego i biskupa Arno, bez wskazania jego autora i adresatów. Przypomina mandat misyjny zmartwychwstałego Pana z Ewangelii Mateusza, stwierdzając, iż Chrystus wyraźnie nakazał najpierw nauczać, a dopiero potem chrzczyć. Następnie przywołuje najważniejsze wskazania św. Augustyna z jego traktatu *De catechizandis rudibus*. Stwierdza za biskupem Hippony, że zasady katechizowania dorosłych, przygotowujących się do chrztu, muszą być przystosowane do osób, do których adresowane jest nauczanie. Katechizujący nie powinien zniechęcać się trudnościami, które tej posłudze towarzyszą. Należy przekazać najważniejsze wydarzenia z historii zbawienia, poprzez które objawia się miłość Boga do człowieka. Trzeba też poznać intencje i motywy nowo nawróconych.

Druga część *Ordo* (14-44) zatytułowana: *Ratio catechizandi* – zawiera program inicjacyjnej katechezy. Rozpoczyna ją cytowany wyżej fragment listu 110 Alkuina, bez podania jego autora. Wyszczególnione w nim (przez Alkuina) tematy, wchodzące w zakres nauczania przechrzcielnego służą jako podtytuły, dzieląc tę część na mniejsze fragmenty. Na ich treść składają się teksty biblijne i wypowiedzi różnych Ojców Kościoła oraz praktyczne wskazania zaczerpnięte z *De catechizandis rudibus* św. Augustyna. Można je sprowadzić do następujących¹⁸: 1) należy najpierw zapytać kandydata, nawiązując do przekazanych mu nauk, czy pragnie zostać chrześcijaninem; 2) gdy jego odpowiedzi potwierdzą, że został poruszony miłością Boga, winno się go wprowadzić w poznanie prawdy o Trójcy Świętej; 3) jeśli przyrzeknie w to wierzyć, należy mu przekazać cały *Symbol wiary*, *Modlitwę Pańską* i naznaczyć go znakiem krzyża. Te dwie pierwsze części *Ordo* obejmują i opisują,

¹⁷ Więcej na ten temat por. R. Murawski, *Historia katechezy*, cz. 1: *Katecheza w pierwszych wiekach*, Warszawa 2011, 375-376.

¹⁸ Podaję za: Bouhot, *Alcuin et le „De catechizandis rudibus”*, s. 232-233.

według J.P. Bouhot, trzy etapy przygotowania doktrynalnego i moralnego do chrztu¹⁹:

- katechezę początkową, podobną do tej, jaką proponuje św. Augustyn w *De catechizandis rudibus*;
- pouczenie w doktrynie chrześcijańskiej według wskazań Alkuina zawartych w jego liście;
- przekaz *Symbolu wiary*, *Modlitwy Pańskiej* i oznaczenie znakiem krzyża.

Trzecia część *Ordo* (45-74) dotyczy obrzędów liturgii chrztu. Najpierw dokument wyjaśnia trzy kluczowe terminy: katechumen, skrutynium i Symbol. *Katechumenem* jest słuchacz, który porzuca pogaństwo i związane z nim bałwochwalstwo, żeby rozpoznać w Chrystusie jedyne Boga i przyjąć chrzest. *Skrutynium* jest badaniem znajomości nauki wiary i intencji katechumena przygotowującego się do chrztu. *Ordo* podaje kilka definicji *Symbolu*: jest jednocześnie regułą wiary, streszczeniem wiary i znakiem rozpoznawczym chrześcijanina. Gdy katechumen jest już wystarczająco dobrze pouczony w wierze, może być egzorcyzmowany – powinien wyrzec się szatana: tej sprawie dokument poświęca sporo uwagi i miejsca. Jest to poniekąd zrozumiałe, ponieważ chodzi o dorosłych nawróconych z pogaństwa, mogą więc w nich tkwić wciąż jeszcze głęboko zakorzenione przyzwyczajenia do dawnych pogańskich praktyk. Sprawowanie sakramentu chrztu według *Ordo* rozpoczyna się od obrzędu potrójnego tchnienia celebransa na katechumena, potem w kolejności następują: podanie soli, dotknięcie śliną nozdrzy i uszu, wyznanie wiary i wreszcie sam obrzęd chrzcielny, który kończy się nałożeniem białej szaty. Według tego samego porządku, ale znacznie uproszczonego, winien być udzielany chrzest małym dzieciom.

W czwartej części (75-94) dokument wyjaśnia sam obrzęd chrzcielny oraz sprawowanie po nim pozostałych sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego – Eucharystii i bierzmowania, wydobywając pewne elementy teologii tych sakramentów. Nie trudno zauważyć, że w przedstawieniu tej części redaktor *Ordo* kierował się będącym w użyciu rytuałem liturgicznym – *Ordo Romanus XI*²⁰, ukazującym tradycyjny przebieg inicjacji chrześcijańskiej, według

¹⁹ Por. tamże, s. 233-234.

²⁰ *Ordines Romani* były czymś w rodzaju podręczników, zawierających szczegółowy przebieg większych uroczystości oraz opisy obrzędów sprawowanych w ciągu roku liturgicznego; powstały w Rzymie, stąd nazwa *Ordines Romani*. Sprowadzone zostały do Galii przez pielgrzymów, biskupów i zakonników na zapotrzebowanie duchowieństwa frankońskiego, które chciało poznać liturgię rzymską i wprowadzić ją do galijskiej. Opis drogi wtajemniczenia chrześcijańskiego wraz z obrzędem sprawowania chrztu zawiera rzymskie *Ordo*, oznaczone numerem XI (*Ordo Romanus XI*). Jego tekst ukazuje tę praktykę w Rzymie z końca VI i w VII wieku, która w następnych stuleciach została przyjęta w państwie Franków. Monograficznego opracowania i wydania tekstu dokonał M. Andrieu, *Les Ordines Romani du haut moyen âge*, t. 2: *Les textes (Ordines I-XIII)*, Louvain 1960 (Introduction, s. 363-413; Texte, s. 415-447); zob. ponadto: A. Chavasse, *La discipline romaine des sept scrutins prébaptismaux*, RSR 58 (1960) nr 1-2, 227-240.

którego bezpośrednio po przyjęciu chrztu neofici uczestniczyli w Eucharystii chrzcielnej. Tekst *Ordo* kończy się wezwaniem skierowanym do neofitów, aby wiernie wypełniali w praktyce to, co zostało im przekazane.

Ordo de catechizandis rudibus przedstawia zatem, jak ukazano, przebieg całego procesu inicjacji chrześcijańskiej, od nawrócenia aż po włączenie we wspólnotę kościelną, które dokonuje się przez przyjęcie chrztu i uczestnictwo w Eucharystii. Jego źródła należy poszukiwać w próbie połączenia będącego wówczas w użyciu rytuału chrzcielnego, przystosowanego już do chrztu małych dzieci, który w swych zasadniczych liniach nawiązywał jeszcze do tradycji starożytnego katechumenatu, z wytycznymi podanymi przez Alkuina w perspektywie ewangelizacji Awarów. Autor karolińskiego *Ordo* biorąc za punkt wyjścia ten właśnie rytuał, zaproponował nowy porządek chrzcielny i przystosował go do dorosłych pogan, którzy na skutek zwycięskich podbojów Karola Wielkiego i towarzyszącej im działalności ewangelizacyjnej zgłaszali się do chrztu. Żeby nie odtwarzać tylko starego rytuału i jednocześnie nadać mu większą powagę, odwołał się do autorytetu Biblii i Ojców Kościoła. W tej optyce należy także spojrzeć na zapożyczenie tytułu z traktatu katechetycznego św. Augustyna. Oba dokumenty łączy tylko wspólny tytuł, dotyczą jednak zupełnie innej rzeczywistości misyjnej i duszpasterskiej²¹.

THE CAROLINGIAN *ORDO DE CATECHIZANDIS RUDIBUS*

(Summary)

The document presented in the article dates from the time of Charlemagne and was part of his reform program of religious and intellectual life. Its origins must be sought in Alcuin's letter of 796, addressed to Charlemagne (a copy of this letter was also sent to Arno, the Archbishop of Salzburg), which – after a failed mission to the Saxons – offered rulers a new form of evangelising the Avars. Recalling the disappointment of attempts to evangelise in Saxony, he warns against making too rapid and violent actions. They have to be taught first, and then baptised. At the end of the letter, referring to St. Augustine's *De catechizandis rudibus*, he states what teachings in the truths of the faith they must receive before baptism. This letter sent to both the king and the bishop Arno gave the unknown author (editor) a framework and plan for the drafting of *Ordo de catechizandis rudibus*. The document appeared in the surroundings of the bishop Arno about the year 800. The word *Ordo* used in the title indicates that it is a kind of guide with guidelines for teaching adults before baptism. Although the title of the document was taken from the work of Saint Augustine of the same title, it differs substantially from its original.

The Carolingian *Ordo* can be divided into four parts or sections. The first part (1-13) is a comprehensive introduction showing the need to instruct catechumens and the overall characteristics of the process of Christian initiation. The

²¹ Por. Bouhot, *Alcuin et le „De catechizandis rudibus”*, s. 236-238.

second part (14-44) includes the initiatory catechesis and provides topics covered in teaching converts. The content consists of biblical texts and the writings of various Fathers of the Church and practical instructions derived from the work of St. Augustine. The third part (45-74) presents the liturgical rites of baptism. In the fourth part (75-94), the document explains the baptismal rite itself and the other celebrated sacraments of Christian initiation – the Eucharist and Confirmation. The *Ordo* text ends with a call to neophytes to faithfully fulfil in practice what has been communicated to them.